կազմում են մեր քաղաքի ներկայ տնտեսական դրութեան յատկանիշները։

Միլիօններ թափվեցին Ալէքսանդրապօլ. Ալէքսանդրապօլը դրվեց քաղաքական զարգացման նըպաստող պայմանների մէջ և նիւթական բարգաւաճման ճանապարհի վրա, իսկ այսօր մեր քաղաքի հասարակութեան մեծ մասը, փոքրամաս բացառութեամբ, դժուարութեամբ ձեռք է բերում ապրուստի անհրաժեշտ պիտոյքը, իսկ մի մասն էլ, մուրացկանութեամբ, հազիւ հազ է կարողանում հայթայթել միայն ցամաք հաց։ Փոխանակ բարօրութեան՝ այսօր մեր գաւառը մատնված ենք տեսնում մի հրէշաւոր թանգութեան, մի կիսասովի։ Մէկ կողմից հրէշաւոր թանգութիւնը, իսկ միւս կողմից արգելնաբեր գործոց հոգևարք դրութիւնը մաշեց մեր նիւթական ոյժը։

Ամեն տեղ պարապութեան, ձախորդութեան և չքաւորութեան պատկերներ.... Այստեղ վաճառականը, առևտրի վատթար դրութիւնից դրամական անզօրութեան հասած, մի տեսակ անկարող է դարձել, իր ունեցած բոլոր ապրանքով, բոլոր առնելիքով։ Այնտեղ արհեստաւորը կամ փակել էր իր արհեստանոցը, կամ օրվայ մեծ մասը անց է կացնում պարապութեան մէջ։ Մի ուրիշ տեղ խեղճ բանւորը աշխատանք չը լինելուց կանգնել է վիզը ծուռ, մոլոր դրութեան մէջ։ Հետաքրքիր և միանգամայն զզվելի է, ներկայումս, մեր հռչակաւոր չափխուռնների կենցաղավարութեան եղանակը։ Այս ծուլութեան և անբարոյականութեան հերոսները, այս հայհոյանքի մասնագէտները ամբողջ օրը պարապ, անգործ թափառում են փողոցէ փողոց, խումբ, խումբ, երբեմն ուրիշին հայհոյելով, կամ նրա հետ կռուելով, երբեմն էլ միմեանց գլուխ ջարդելով և ուրիշ անճոռնութիւններով։ Իսկ հաց, իսկ ապրուստ....«Աստուած ողորմած է»։ այսօր մէկի կրպակը կը ծակեն, ապրանք կը գողանան, երկրորդ օրը միւսի տունը կը մտնեն և ունեցած չունեցածը բոլորը կը սրբեն կը տանեն. երրորդ օրը մի ուրիշի երկաթէ դրամարկղը կը ջարդեն, չորրորդ օրը մի ուրիշ կնոջ ճակատի ոսկիքը կը փախցնեն և այսպէսութիւնով կապրեն։

Թանգութեան արգասիք է նոյնպէս և այն երևոյթը՝ որ մեզանում մի նշանաւոր քանակութեան է հասել մուրացկանների թիւը։ Այն ընտանիքները, որոնք լիութեան էժան տարիներում, վատ թէ լաւ, կարողանում էին իրանք իրանց կառավարել, այսօր ընկած են մուրացկանութեան դառն վիճակի մէջ։ Օր չի լինի, որ 5—6 մարդ թաշկինակը ձեռներին փող չը հաւաքեն այս կամ այն չքաւոր ընտանիքի համար. այնպիսի ընտանիքների համար, որոնք մուրալ ամաչում են, որովհետև սովոր չեն մուրալու։ Կան և այն աստիճան չքաւոր գերդաստաններ, որոնց 7—8 տարեկան մանուկներն անգամ ստիպված են՝ այս տարի, մուրացկանութեամբ իրանց ընտանիքի օրական պաբենը հայթայթելու նպաստել։ Անկարելի է, առանց սրտի խորին ցաւակցութեան, նայել այս թշուառ մուրացիկների վրա, որոնք, գլուխները բաց, մի ցնցոտի հագած, բոկիկ ոտներով, ձիւնի և ցեխի մէջ գանէ դուռ ընկած՝ ողորմութիւն են խնդրում։ Ցաւալի է մանաւանդ՝ որ, հէնց մանկութեան առաջին տարիներից մտնում է նրանց մէջ ծուլութեան, ստորաքարշութեան և մուրացկանութեան ոգին. և արդէն մանկական հասակում, անդամալուծվում է նրանց մէջ ինքնուրոյնութեան զգացմունքը՝ միշտ առանց աշխատանքի և միշտ ուրիշի ձեռքից ընդունելով իրանց ապրուստի միջոցը։

Մեր քաղաքի չքաւոր ընտանիքների աճն այս տնտեսական անճար դրութիւնն էր՝ որ հարկադրեց մեր հասարակութեան ունևոր դասակարգին մի միջոց գտնել նրանց վիճակի դառնութիւնը մեղմացնելու համար։ «Մշակը» իր 20-րդ համարում, Ալէքսանդրապօլից հաղորդված մի մանաւոր լրի տպագրութեամբ՝ արդէն յայտնել է ընթերցողներին՝ որ մեր քաղաքում մի հանրական հանգանակութեան միջոցաւ 15,000 րուբլի փող հաւաքվեց։ Այս փողով յանձնաժողովի անդամները գնեցին ալիւր և այս ալիւրից բաժանում են հիմա մեր չքաւորներին, բոլորովին անդարձաբար, իւրաքանչիւր մարդուն ամիսը մի պուդ։

Այս բարեգործական և խոհեմ կարգադրութիւնը բաւականին նպաստեց մուրացկանների թւի քչանալուն։

Սակայն փետրվարի մէկին, պ. նահանգապետի առաջարկութեան առիթով, տեղական կլուբի դահլիճում դարձեալ կայացաւ մի նոր ժողով։ Թանգութեան յառաջընթացութեանը սահման դընելու և քաղաքի անօթի դասակարգին լիապէս բաւականացնելու համար, պ. նահանգապետը առաջարկում էր հեռագրով նորից 30,000 րուբլի էլ հաւաքել հանգանակութեամբ. այս գումարով բերել տալ ալիւր, ամբարել քաղաքում և ծախել հետզհետէ ալիւր չունեցողներին։ Քաղաքացիներից փետրվարի մէկին, բաւականին մարդիկ հաւաքվեցին կլուբի դահլիճում մի այսպիսի առաջարկութեան մասին խորհելու։ Այս ժողովը իր խոշոր թերութիւններով կարօտ է անշուշտ մի գրականական հարուածի։ Կրթողական լրագրի սեպուհ պարտականութիւնը պէտք է լինի՝ հարուածելու մի այնպիսի ժողով, որը, իր կիսավայրենի յատկութիւններով յանդգնում է մի քաղաքական ժողովի անուն կրել իր վրա։ Ներս ես մտնում,—ոչ կարգ, ոչ կանոն...բոլոր բազմութիւնը խառնված, մի անորոշ խառնիճաղանճ կացութեան մէջ։ Մի ժողով, ուր ոչ նախագահն է յայտնի, ոչ կարգապահը. որտեղ ոչ խօսողն է նշմարվում և ոչ լսողը, ոչ կարծիք յայտնողը, ոչ հերքողը, ոչ համամիտը և ոչ վիճաբանը։ Մի ժողով՝ ուր ոչ խօսելու հերթ կայ և ոչ լսելու պատշաճութիւն. այլ որտեղ ամենքն էլ խօսում են և ամենի խօսքերն էլ կորչում են անհասկանալի աղմուկի մէջ։ Վերջապէս մի ժողով՝ որին, ամենայն վստահութեամբ «բաբելոնեան խառնակութիւն» անունը միայն կարելի է տալ։ Բաւական է որ՝ երբ դահլիճի մէջ մի տեղ, մի քանի մարդկանց մասնաւոր շրջանում, քննադատվող հարցի վերաբերութեամբ, որոշվում է՝ մի տասն անդամից բաղկացած մասնաժողով ընտրել և երբ ուզում են սկիզբ տալ ընտրութեանը, ժողովի մնացեալ բազմութիւնը, մի հանրական շարժմունքից մակաբերելով՝ թէ ժողովը վերջացած է, իրար հրելով, հրմշտելով վազում են դահլիճի դուռը և ուզում են դուրս թափել։ Բայց դահլիճի դուռը դրսից փակված է։ Ժողով կազմելու հրաւիրողը, արդէն վաղուց կշռադատել և իմացել է թէ ինչպիսի մարդիկների հետ գործ ունի. այստեղ էլ գործ է դրել մի հարկաւոր նախազգուշութիւն՝ նոցա, մինչև ժողովի վերջը, դահլիճի մէջ պահելու համար։ Մի ժողովուրդ, որին անդադար պէտք է հասկացնել իր հասարակական պարտաւորութիւնը, մի ժողովուրդ, որին մի տեղ հաւաքելու համար, որ մի քաղաքային հարց կամ կարիք տնօրինէ, հարկաւորվում է դիմել կոշտ միջոցների, մինչև անգամ և պօլիցիական ոյժի,—այսպիսի մի ժողովրդի հետ, յայտնի բան է, կը վարվեն այսպէս։

Դահլիճից դուրս փախչել ցանկացողներին յետ են կանչում. նրանց հասկացնում են իրանց պարտաւորութիւնը. հասկացնում են որ՝ դեռ ժողովը վերջացած չէ, որ իրանց միջից տասը մարդ պէտք է ընտրեն մի մասնաժողով կազմելու համար. հասկացնում են և այդ ընտրելի մասնաժողովի պարտաւորութիւնը,...վայ քեզ քաղաք...։ վերջապէս սկսվում է ընտրութիւնը. ընտրում են տասը մարդիք, որոնք պարտաւորվում են՝ հասարակութեան կողմից մի որոշ պատասխան տալ տեղական կառավարութեանը պ. նահանգապետի առաջարկութեան վերաբերութեամբ։

Ի՞նչ արեց այս մասնաժողովը. հասարակութեան անձեռնհաս դրութիւնը բացատրեց կառավարութեանը թէ նրա կողմից յայտնեց պատրաստականութիւն մի երկրորդ հանգանակութիւն բանալու,—այս հարցերին դեռ չէ կարելի պատասխանել դրականապէս։

Տեղացի

ՆԱՄԱԿ ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ

—

1 մայիսի

Վաղարշապատում հացի թանգութիւնը հասել է այն դրութեան՝ որ ծնողներից շատերը որդիներին տնից դուրս ձգելով, ասում էին. «գնացէք, կամ մեռէք օտարների դռներում, և կամ գտէք ձեզ համար մի պատառ հաց»։ Մեր գիւղը պատկանում է Ս. Էջմիածնին, բայց նա մեզ չէ կամենում կերակրել, չէ կամենում և ճանաչել, որովհետև այժմ տալու ժամանակ է.... Ս. Էջմիածինը լաւ համարեց գոնէ Երևանի պարսիկներին 200 խալվար (6000 պուդ) ցորեն ծախել և մեզ՝ իր ոչխարի նման ժողովրդոցս քաղցած թողնել։ Արքունի շտեմարաններից այժմ օգնութիւն է լինում ժողովրդոց, բայց վաղարշապատցիներիս մասը չէ հասնում։ Մեզ ցոյց են տալի ս. Էջմիածնի շտեմարանները, ուր 600 խալվար (18000 պուդ) աւելի ցորեն կայ, բացի իրանց տարեկան գործածելին։ Արդեօք ովքեր են լցրել այն շտեմարանները, եթէ ոչ վաղարշապատցիները, եղևարդցիները, օշականցիները, մաստարեցիները և մողնեցիները,—թէ մի քանի մեծաւոր աղաներ և Երևանի պարսիկները, որոնք իրանց օգտին են ծառայեցնում մեր ձեռքերով վաստակած ս. Էջմիածնի շտեմարանները։ Ի՞նչ է մտածում ուրեմն ս. Էջմիածինը, նրան դժուար թւեցաւ վանքի սովեալներին օգնելու, գոնէ մեզ, որ իր աչքի առաջն ահա նոյնքան կարօտ ենք, ինչու դժուարանում է գոնէ մեզ օգնել և մեր տուածից մեզ ողորմութիւն անել,—ողորմութիւն այո, բայց այն ևս ոչ ձրի, այլ օրինաւոր պայմանով՝ այժմ տալ և մեր հունձքի հասած ժամանակը՝ ստանալ, կամ այժմէն իսկ փողն ստանալ։ Միթէ ս. Էջմիածինը չը գիտէ, որ շատ ընտանիքներ խոտ ուտելով են ապրում։ Անցեալ տարիները Զատկի համար իւղ, պանիր, խաւեար, զուրգիէլ, չամայի, ձուկն, ձու և այլ որոնողներս՝ այս տարի Զատկին հացի ետևիցն էինք մանգալի։ Հրագալոյց երեկոյին հարիւրաւոր մարդիկներ տխուր սրտով, ձեռքներս կուրծքերնիս ծալած, ս. Էջմիածնի պարսպի մէջ հայր-սուրբերի դռներում մի մի պատառ հաց էինք խնդրում, բայց այդ հասարակաց հայրերը այն աստիճան սառնասրտութեամբ էին վերաբերվում դէպի մեզ. և այնպէս խոժոռ դէմքեր էին ցոյց տալի՝ որ կարմրում եմ յիշատակել։ Նոքա՝ որ մեզ միշտ քարոզում են եկեղեցու ս. սեղանից բարի և ողորմած լինել, ինքեանք, այն նշանաւոր երեկոյին չը գթալով մեր դրութեան վրա, նախատական խօսքերով էին պատասխանում մեզ։ Այդ նշանաւոր երեկոյին ամենքս միասին վեհարանի առաջև հաց, հաց էինք աղաղակում, և հազիւ թէ քանի մի ժամէն մեր յուսահատական աղաղակները լսելի եղան վեհափառ Հայրապետին, որը հրամայեց մի քանի խալվարի օգնութիւն անել, թէև փոխարինաբար։ Ահա մի քանի օր է, որ եկած են օշականցիները, որոնք նոյնպէս հաց են խնդրում, բայց տեղ չը կայ։ Վեհափառը բարի է, վեհափառը ժողովրդասէր է, ասում են՝ նորին վեհափառութեան մօտ երթևեկողները.—Նա՝ որ և է բան իր ժողովրդին չի խնայի։ Բայց չար լեզուներն ասում են՝ մի օտար երկրացի եպիսկոպոս է խառնակիչը, որից կախված է բոլոր միաբանութիւնը։ Օշականի թշուառ ժողովուրդը, թողած իր բոլոր գործերը և ընտանիքը, քանի օր է մեծ յոյսերով սպասում է. տեսնենք կը գթայ և օգնութիւն կանէ նրանց ս. Էջմիածինը։ Թէպէտ և գիւղացիների յոյսը մեծ է Վեհ. Հայրապետի վրա,—Աստուած տար, որ յոյսերը յոյսեր չը մնային,—և նա օգնէր իր կարօտ որդոցը, այս տարի գոնէ հաց տալով, շատ տարիներ ապրելու նպատակաւ։

Ներեցէք երկու խօսք ևս մեր դպրոցների վրա. արական դպրոցը յետ յետ է գնում, դառել է ուղտի պոչ, ոչ երկարում է, ոչ կարճանում. այս մասին գրելիք բնաւ չունեմ։ Իսկ օրիորդական դպրոցը բաւական յաջող քայլերով է ընթանում։ Այս դպրոցում ուսուցանում է օրիորդ Մ. Մամիկոնեանցը, որը աւարտել է իր գիտութիւնը Թիֆլիսի օրիորդական գիմնազիայում, և որը իր կոչման վայել ընթացքով կրթում և ուսուցանում է մեր ապագայ մայրերին, կարևորութիւն չը տալով ստացած թօշակի սակաւութեանը, եռանդով գործում է յարգելի օրիորդը և վայելում է հասարակութեան համակրութիւնը։ Թեմական տեսչի մասին այնքան գրվեցաւ, որ կրկին գրել ամաչում եմ. առածը կասէ. «հասկացողին մէկ, չը հասկացողին հազար և մէկ»։

Վաղարշապատցի

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

—

6 մայիսի

«Մշակի» 70 համարի «Հնագիտական ժողով» անունով առաջնորդող յօդուածը յիշեցրեց ինձ Ուտիական աշխարհը. Հայաստանի այն կտորը, որի ժողովրդի ծագումը, լեզուն և հնութիւնները մինչև այժմ, կարող եմ ասել հանելուկ են համարվում պատմութեան մէջ։ Այդ հանելուկը բացատրող իսկապէս ոչ ոք չէ եղել։ Մեր պատմութեան հայր Մովսէս խորենացին Ուտիայի և նորա միջի ազգաբնակութեան վրա շատ կցկտուր է խօսում։ Չեմ յիշում, թէ ռուս ճանապարհորդը իր մի գրուածքի մէջ ուտիացիներին ռուսներից է սերված համարում։ Տեսէք, ինչ ծիծաղելի բան։ Եւ այսպէս հանելուկը մինչև այժմ ևս հանելուկ է մնացել։ Ուտիան, այդ պատմութեան համար մութ մնացած աշխարհը, որ հարուստ է իր ազգագրական, լեզուագիտական և հնագիտական երևոյթներով մի այսպիսի ժամանակ մանաւանդ կարօտ է մի առողջամիտ և գիտնական գրողի հետազօտութիւններին։ Եթէ գիտութեան համար այդ թանգագին հետազօտութիւնները կատարված լինեն մինչև եկող 1881 թուականի հնագիտական ժողովի բացվելը, մենք յուսով ենք, որ այդ ժողովը չի մերժի իր ուշադրութեան արժանի նիւթերից մէկը դարձնել նրանց։ Բայց ո՞վ պէտք է լինի այդ հետազօտութիւններ անողը։ Դեռ անցեալ տարի, երբ ես հանգամանքների բերմունքով ընկայ Նուխու գաւառը, այնտեղ տեղեկացայ հաստատ աղբիւրներից, որ հայր Արիստակէս Սեդրակեանը, մի քանի անգամ շրջած լինելով Նուխու համարեա ամբողջ գաւառը, մտադիր է Ուտիական աշխարհի հազար ու մի փորագրութիւնները, ժողովրդի աւանդութիւնները հաւաքել և ձեռնարկել մի գըրուածք, որ կարող է լոյս գցել ուտիացիների ծագման, նրանց լեզուի և մի քանի այլ երևոյթների վրա։ Կարծիք չը կայ, որ մի այսպիսի գործ, մի այսպիսի աշխատութիւն կատարելապէս յաջողութիւն կունենայ հայր Սեդրակեանի պէս առաջնակարգ հոգևորականներից մէկի մօտ։

Այս նամակով ես ուրիշ նպատակ չունեմ, եթէ ոչ հրաւիրել հայր Արիստակէսի ուշադրութիւնը եկող տարվայ Թիֆլիսում բացվելի հնագիտական ժողովի վրա։ Թող «հայր սուրբը» չը մերժի իր մտադրած աշխատութեանը ձեռք տալ և գըլուխ հասցնել այդ գործը, որ անշուշտ եկող տարուայ հնագիտական ժողովում կարող է արդիւնաւոր լինել և նշանաւոր տեղ բռնել. ժամանակը դեռ ևս երկար է։ Մի տարվայ մէջ կարելի է մեծ գործ կատարել. յուսով եմ, որ իմ հրաւէրս անուշադիր չի մնայ...

Յովհաննէս Աթանասեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 7 մայիսի

Ամսիս 4-ին, կիրակի երեկոյեան, Թիֆլիսի ժողովարանում Ներսիսեան դպրոցի երգչաց խումբը իրենց ուսուցիչ հայր Եզնիկի կառավարութեամբ և մասնակցութեամբ հայր Թադէոսի Խօջայէնիաթեան և սարկաւագ Ղազարոսի Յովսէփեան տուաւ «Հոգևոր երգեցողութիւն» կօնցերտ յօգուտ վանայ սովելոց։ Այս կօնցերտի բովանդակութիւնը, որ բաժանված էր երկու մասերի։ Առաջին մասը սկսվեցաւ «Ով Տէր Աստուած» աղօթքով, որ երգեց խումբը չորս ձայնով։ Ապա հայր Խօջայէնիաթեանը խմբի ներդաշնակ ձայնակցութեամբ երգեց միայն «Պարգևատուն ամենեցուն» շարականը։ Այնուհետև հայր Եզնիկը կարդաց հայ եկեղեցական ձայնագրութեան մասին և վերջացրեց մաղթելով նորին վեհափառութեան, իբրև սկզբնապատճառի այդ արհեստը ընդունելու և տարածելու, երկար կեանք։ Կարդալուց յետոյ խումբը երգեց չորս ձայնով «Բարէ, քանի հրաշափառ» յանուն վեհափառ Հայրապետի երգը, որով և վերջացաւ առաջին մասը։ 15 րոպէ միջոցից յետոյ սկսվեցաւ երկրորդ մասը. «Ով դու հայ-աշխարհ» մաղթանքով, որ երգեց խումբը չորս ձայնով։ Ապա Ներսիսեան Դպրանոցի ուսանող պ. Աբուլեանը երգեց միայն խմբի ներդաշնակ ձայնակցութեամբ «Ով զքանչելի և տեսիլ ահաւոր» շարականը։ Այնուհետև հայր Խօջայէնիաթեանը կարդաց «Վանայ հայերը և նոցա դրութիւնը» վերնագրով մի ճառ և վերջացրեց մաղթելով հաստատութիւն ռուսաց հզօր տէրութեան և երկար կեանք նորա գահակալ Աղէքսանդր ողորմած կայսեր ամենայն ռուսաց, որոյ հովանաւորութեան տակ հայ ազգը աւելի ապահով և խաղաղ կեանք է վայելում, քան Տաճկաստանում։ Հայր Խօջայէնիաթեանի ճառից յետոյ խումբը երգեց չորս ձայնով «Տէր պահեա զկայսր մեր» և սորանով վերջացաւ հայոց կօնցերտը. իսկ թէ ինչ տպաւորութիւն ունեցաւ ժողովրդեան վրա, թողնում ենք ուրիշներին։ Կօնցերտի հաշիւը։ Մուտքը՝ 5 օթեակների և 480 աթոռների տոմսակները բոլորը վաճառվեցան։ Բոլորի արժէքը 993 րուբլի է. բայց համակրութիւնը այնքան մեծ էր, որ շատ անձինք տոմսակի արժողութիւնից աւելի հատուցին—ոմանք տոմսակ չը լինելու պատճառով փող վճարեցին և մտան ոմանք էլ ազնիւ երիտասարդներից իրանց տոմսակները վերադարձրին կրկին վաճառելու դարձեալ յօգուտ սովելոց և իրանք ոտքի կանգնեցան։ Ահա այս աւելորդ տուրքերից գոյացաւ հարիւր եօթն րուբլի։ Եթէ գիտենայինք, թէ չէր վշտացնի, մենք աւելով վճարողների թէ անունները ու ազգանունները և թէ տուած տուրքերը յականէ անուանէ կը յիշէինք այստեղ։ Ընդհանուր գումարը հ ա զ ա ր հ ա ր ի ւ ր րուբլի։ Ծախքը. դահլիճի ծառաներին և դռնապաններին տրվեցաւ վարձատրութիւն 21 րուբլի, ծաղիկները, աթոռները, տախտը և ամբիոնը բերելու և յետ տանելու համար տրվեցաւ դրօգին և մշակներին 21 ր. 60 կոպ.։ Մանր ծախքեր եղան 9 ր. 10 կոպէկ։ Բոլոր ծախքն է յիսուն և մի րուբլի 70 կ.։ Ծախքը հանած մուտքից մնում է հազար քառասուն ութն ր. երեսուն կ.։ Սորանից ապառիկ է 48 ր. 30 կ.։ Այս գումարից յանձնվեցաւ մեծ պ. Յովհ. Ջիթախեանին 1000 րուբլի, որը ուղարկե-

թեամբ յանձնառու եղաւ փոխադրելու Վան ս. Խրիմեանի անուամբ, մնացեալ պատւիկները երբ կը ժողովվին, չուստով կուղարկվին։

Եթէ այսպիսի յաջողութեամբ անցաւ մեր հոգևոր կօնցերտը, ժողովեցաւ յիշեալ գումարը և համեմատաբար ծախքը սակաւ եղաւ, սորա պատճառը մեծ մասամբ պէտք է վերաբերել հայ ժողովրդի ի սրտէ համակրութեանը և օգնութեանը։ Թիֆլիսի ժողովարանի դահլիճը, ուր տեղի ունեցաւ հոգևոր կօնցերտը, լուսաւորութիւնը և 12 գլուխ. աթոռներ ձրիապէս էր տրուած, ուստի հրապարակաւ շնորհակալութիւն ենք յայտնում Թիֆլիսի ժողովարանի գլխաւորներին և բոլոր անդամներին։ Շնորհակալութիւն ենք յայտնում մեծ. պ. Յ. և Գ. Խատիսեաններին, որոնց կարգադրութեամբ ձրիապէս ստացվեցան ծաղիկներ դահլիճը զարդարելու համար։ Շնորհակալութիւն ենք յայտնում նաև պ. Սալինեանին և մի քանի պարոններին, որոնք կօնցերտի տալու երեկոյեան ձրիապէս տուեցին 28½ գլուխ. աթոռներ։ Շնորհակալութիւն դարձնեալ պ. Տէր-Սարգսեանին, որ հարկաւոր եղած բոլոր թղթերը, թէ աֆիշաների և թէ տոմսակների համար, ձրիապէս տուեց, նաև պ. Յովհ. Մարտիրոսեանին, որ ձրիապէս տպագրել տուեց իւր տպարանում թէ աֆիշաները և թէ տոմսակները։ Ի վերջոյ շնորհակալութիւն ենք յայտնում և Թիֆլիսի հասարակութեան, որ իւր ներկայութեամբ ցոյց տուեց իւր սէրը և համակրութիւնը դէպի իւր թշուառ եղբայրները—Տաճկաստանի սովի երեսից տառապեալ հայերը։

Յարգոյ խմբագիր, խնդրում ենք, որ այս հաշիւը բարեհաճէք տպագրել «Մշակ» լրագրի մօտակայ համարներից միոյ մէջ։

Թադէոս քահանայ Խօջայէնիաթեանց, Տէր-Եղնիկ, Ղազարոս սարկաւագ Յովսէփեանց։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, ապրիլ 25-ին

Լսելով որ սովը սարսափելի կոտորածներ է անում Հայաստանի այլ և այլ տեղերում և մանաւանդ Ալաշկերտի գաւառում մեր արիւնակից եղբայրներին, խորը խոցվեցաւ սիրտս, ուստի մտածեցի հանգանակութիւն բանալ ինձ նման օտարական ծառայողների մէջ յօգուտ նոցա, որ և հաւաքվեցաւ միայն 20 րուբլ։ Խնդրեմ ուղարկէք ուր հարկն է և բարեհաճէք տպել նուիրատուների ցուցակը ձեր պատուական լրագրում։

Համբարձում Հայրապետեան 1 ր., Սահակ Ոսկանեան 2 ր., Յակովբ Յակովբեան 25 կ., Յարութիւն Վ.ասիլեան 1 ր., Պետրոս Մելիք-Պետրոսեան 1 ր., Մելքոն Գասպարեան 50 կ., Եղիա Կարապետեան 50 կ., Խաչատուր Ոսկանեան 1 ր., Գաբրիէլ Օհանջանեան 1 ր., Սիմօն Յարութիւնեան 50 կ., Բաղդասարեան 1 ր., Յարութիւն Գիւլիմեան 1 ր., Յարութիւնեան 20 կ., Յովհաննէս Ոսկանեան 1 ր., Աղէքսանդր Յարութիւնեան 1 ր., Վաչեան 50 կ., Յարութիւն Սափարեան 1 ր., Բաղդասար Մելքոնեան 15 կ., Յ. Ղամբարեան 20 կ., Գաբրիէլ Այվազեան 1 ր., Դաւիթ Մովսիսեան 20 կ., Յ. Միքայէլեան 50 կ., Յարութեան 50 կ., Աթանէս Միքայէլեան 50 կ., Յով. Պետրոսեան 1 ր., Յար. Տէր-Միքայէլեան 50 կ., Դաւիթ Խօջամիրեան 1 ր.։ Ընդամենը 20 րուբլ։

Պետրոս Մելիք-Պետրոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մայիսի 12-ին ԹԻՖԼԻՍԻ Դումայի մէջ քննվեցաւ ձայնաւոր Թայրովի ծանուցումը «Մշակ» լրագրի յօդուածի մասին։ Այդ նիւթի վրա կը խօսենք աւելի մանրամասնաբար հետևեալ համարում։

—

Կիրակի, մայիսի 18-ին հայ թատրօնասէրները Արծրունու թատրօնում տալու են երկրորդ ներկայացումն։ Ներկայացումը հետևեալ կերպով է կազմված. առաջին անգամ «Խելագարի յիշատակարանը», հեղ. Գօգօլի, թարգմ. Յ. Տէր-Գրիգորեանի, հասարակութեան խնդրքով երկրորդ անգամ «Հաշտարար դատաւորի մօտ», կոմ. 3 արար. փոխադրութիւն Յ. Տէր-Գրիգորեանի և Ջաւէշտ, որի ժամանակ պ. Յ. Տէր-Գրիգորեան կը պատմէ պատկերներ ժողովրդական կեանքից, իսկ տ. Փաշայեան-Տէր-Գրիգորեան կերգէ ռօմանսներ։ Անտրակտներում կածի կամ Վ.իտօշնիկօվի, կամ զինուորական օրկեստրը։ Տեղերի գները սովորականից ցածր են լինելու հետևեալ կերպով. լօժաներ 5 ր., բաղկաթոռներ I կարգ 2 ր., II և III կարգեր 1 ր. 50 կ., IV և V կարգեր 1 ր. 25 կ., աթոռներ I, II, III և IV կարգեր 1 ր., միւսածները 70 կ., գալերէյ 30 կ.։ Տոմսակները կարելի է ստանալ Արծրունու թատրօնի կասսայում։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները Ֆրանսիական կառավարութեան մասին։

Ֆրէյսինէի մինիստրութիւնը այժմ ներքին այնպիսի դժուարութիւնների է հանդիպել, որ կառավարութեան համար վատ հետևանքներ կարող են ունենալ։ Ֆրանսիական հանրապետութեան նախագահ Ժիւլ Գրեվիի այժմեան խորհրդատուները ստիպված են միաժամանակ ընդդիմադրել թէ միապետականներին, որոնք պաշտպանում են եզուիտներին, և թէ սօցիալիստներին, որոնք փորձում են բարձրացնել կօմունայի դրօշակը։ Մի կողմից հոգևոր միաբանութիւնները յայտնում են, որ նրանք կառավարութենից չեն խնդրի իրանց կանօնադրութիւնների հաստատելը, որ չեն փակի իրանց հիմնարկութիւնները մինչև կառավարութիւնը զինւորված ոյժ չը գործ դնի, միւս կողմից սօցիալիստները սպառնում են փողոցային շարժումն անել ի պատիւ 1871 թուականի կօմունայի և երբ կառավարութիւնը յայտնում է, որ այս դէպքում «նրանց հետ կը վարվի օրէնքի համեմատ», նրանք պատասխանում են, որ առանց այդ սպառնալիքի գուցէ միայն 10,000 սօցիալիստներ հաւաքվէին, մինչդեռ այժմ այդ թիւը 5 անգամ կը շատանայ։

Մի և նոյն ժամանակ Ֆրանսիայի հիւսիսային դեպարտամենտներում սկսվում են բանւորների ժողովներ, որոնց ամենքը քաղաքական բնաւորութիւն են տալիս, իսկ պատգամաւորների ժողովի մէջ արմատական կուսակցութիւնը թշնամաբար է վերաբերվում մինիստրութեանը, ասելով, որ նա բաւականաչափ արմատական չէ։

Այժմեան մինիստրութիւնը ստիպված է ընդդիմադրել այդ երկու թշնամական տարրերին, իսկ նրա անդամներից հազիւ թէ երկուսը ընդունակ մարդիկ են, միւսները ոչինչով աչքի չեն ընկնում։ Ֆրէյսինէի մինիստրութեան մէջ, բացի Ֆրէյսինէից չը կայ ոչ մի օրինաւոր պետական մարդ, գոնեա այնպիսի մի եռանդոտ մարդ, որ ձգտէր հասնել մի որոշ նպատակի։ Մինչև անգամ Ժիւլ-Ֆերրի բացառութիւն չէ կազմում։ Այն հաստատամտութիւնը, որ նա ցոյց տուեց կրթութեան օրէնքը քննելու ժամանակ, աւելի շուտ ինքնասիրութենից էր ծագում, քան թէ համոզմունքից։ Ֆերրի այնպէս հեռու է գնացել, որ յետ դառնալ չէ կարող և այդ պատճառով աշխատում է իրագործել իր նախագիծը, որպէս զի չը կորցնի մինիստրի պաշտօնը։

Ինչ կը վերաբերի միւս մինիստրներին, նրանք խիստ պէս ժամանակաւորապէս են վարում իրանց պաշտօնները և այդ տեղերը պահում են աւելի ընդունակների համար։ Այդ մարդկերանցից մի քանիսը հիմիկուց արդէն զգում են, որ իրանց պարտականութիւնները կատարելու համար բոլորովին ոյժ չունեն։ Հետաքրքրը հաղորդեց, որ ներքին գործերի մինիստր Լեպեր հրաժարական տըւեց։

Նրա դրութիւնը անտանելի դարձաւ այն ժամանակից, երբ ազգային ժողովը քննում էր պատ ժողովների օրէնքի նախագիծը, որի քննութեան ժամանակ Լեպեր բազմաթիւ սխալներ արաւ։ Թէպէտ օրէնքի նախագիծը ընդունվեցաւ 263 ձայների բազմութեամբ 204-ի դէմ, բայց ներքին գործերի մինիստրը այնքան սխալներ արաւ, որ նա բացի հրաժարական տալուց ուրիշ ելք չունէր։ Դեռ ևս յայտնի չէ, թէ նրան ո՞վ կը փոխարինի, բայց եթէ այդ պաշտօնը աւելի ընդունակ և եռանդոտ մարդ չը ստանայ, այժմեան մինիստրութիւնը այդ փոփոխութենից բոլորովին չի շահվի և բարոյապէս նոյնքան թոյլ կը լինի, որքան և առաջ։

Այժմեան մինիստրութիւնը այնուամենայնիւ կարող է յաղթող հանդիսանալ, որովհետև նրա բազմաթիւ հակառակորդները միատեսակ նպատակներ չունեն։ Նրանք ամենքը աշխատում են իշխանութենից զրկել Ֆրէյսինէի մինիստրութիւնը, բայց դրանով էլ վերջանում է նրանց նպատակների միատեսակ լինելը։ Գուցէ այդ հանգամանքը առիթ կը տայ բոլոր հանրապետականներին միանալ, ի նկատի ունենալով այն վտանգը, որ սպառնում է հանրապետութեանը այդ կուսակցութեան անմիաբանութիւնը։

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԴԵՍՊԱՆ ԳՕՇԵՆ

—

Փարիզից «Polit. Corresp.» լրագրին մայիսի 11-ից գրում են:

Գօշենին Կ. Պօլսի անգլիական դեսպան նշանակելը այստեղ լաւ տպաւորութիւն գործեց։ Յայտնի է, որ անգլիական նախկին դեսպան Լայարդ ֆրանսիական դեսպան Ֆուրնիէի հետ լաւ յարաբերութիւնների մէջ չէր։ Հէնրի Լայարդ չափազանց մտերիմ էր թիւրքերի հետ, ինչ կը վերաբերի Գօշենին, նա շատ հաստատամիտ մարդ է, իսկ Անգլիայի նոր քաղաքականութեան համար Թիւրքիայի վերաբերութեամբ այդպիսի մարդ է հարկաւոր։ Այստեղ յայտնի են այն պատուէրները, որոնք տուած են Գօշենին, նոյնպէս և այն պատուէրը, որ Բեռլինի դաշնագրի կատարմանն է վերաբերում և որ շատ գուրեկան է Ֆրանսիայի համար։ Այդ պատճառով լորդ Գրենվիլի շրջաբերականն էլ Ֆրանսիայի քաղաքական բարձր շրջաններում լաւ տպաւորութիւն գործեց։ Ֆրանսիան վաղուց դրդում էր Բ. Դրան իրագործել Բեռլինի դաշնագիրը և այժմ Անգլիայից էլ պաշտպանված կը լինի։ Այն հանգամանքը, որ Անգլիան այդ գործի սկզբնապատճառ է դառնում, այստեղ շատ բնական և օրինաւոր են համարում։ Ամեն կողմից ցանկութիւն էր յայտնվում համաձայնութեան հասնել և այդ պատճառով պետութիւնների միաբան գործունէութեան համար լաւ հող է պատրաստված։ Ռուսաստանի մէջ էլ վերոյիշեալ շրջաբերականը լաւ տպաւորութիւն կը գործի, որովհետև նրա մէջ ասված է, որ Թիւրքիան անպատճառ պէտք է վերանորոգութիւններ մտցնի երկրի մէջ։ Ինչպէս դժուար է պատճառներ գտնել, որոնք թոյլ տային Բեռլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւններին չընդունել Անգլիայի առաջարկութիւնները այդ դաշնագրի իրագործելու վերաբերութեամբ։ Շրջաբերականի երկու կէտերը չափազանց բաւականացրին Ֆրանսիայի քաղաքական շրջաններին. այդ կէտերը վերաբերում են Հայաստանի, Չերնոգորիայի և Յունաստանի հարցերին։ Բ. Դուռը իր թուլութեան պատճառով թողեց ալբանցիներին, որ նրանք գրաւեն այն երկիրները, որոնց պէտք է ստանար Չերնոգորիան։ Դրանով Թիւրքաց կառավարութիւնը իր վրա մեծ պատասխանատւութիւն ընդունեց։ Սկզբունքով Ֆրանսիան ընդդէմ չէ Ալբանիայի անկախութեանն անգամ, միայն ընտրած ժամանակը նա անյարմար է գտնում։ Մինչև այժմ կատարված անցքերից երևում է, որ Բ. Դուռը կամ չէ կամենում կամ անկարող է Ալբանիայի մէջ կարգը վերականգնել։ Եթէ նա շտապով գործքեր կենտրօնացնէր և նորից գրաւէր ամրացած դիրքերը, Եւրոպան ստիպված չէր լինի խառնվել այդ գործի մէջ, իսկ այժմ ամենքը ասում են, որ եւրոպական զօրքեր պէտք է ուղարկվեն Ալբանիա յայտնի երկիրները Չերնոգորիային յանձնելու համար։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Էրզրում, 1 մայիս

Ոչ միայն հացի սովն է, որ վերջին ծայր կը նեղէ, կը տառապեցնէ մեր ժողովուրդը, այլ և զայն հայթայթելու և պատրաստելու միջոցները կը պակսին մեզ։ Գիւղացին, որ արտավայր հող մը ունի, որին վրա դրած է իր յոյսը, բայց զայն մշակելու համար չունի զոյգ մ'եզ, որ իր արօրը քանեցնէ։ Ոչ թէ սոված ատեն պարտաւորեր է մորթել և ուտել իր անասունները, որ քանի մի օր իւր կեանքը պահելու հնար ունենայ, այլ զէնքը զարկով սարկացնել ճգնող թուրքը զրկած է նրան իր ուժերէն, հարկերու փոխարէն խլելով ողորմելի երկրագործի եզները։

Իսկ այդ ճնչումներ, այդ անտանելի հարստահարութիւններ, որքան ֆիզիքապէս և նիւթապէս կը տկարացնեն մեր ժողովուրդը,—այնքան առաւել բարոյական ուժ կազդեն նրան, այնքան առաւել զգալ կը տան նրան իր ստրկութիւնը, և կը վառեն նրա սիրտը ջերմ, ազգասիրական կրակով մը, և աւելի կը բորբոքեն նրա ազատասիրութեան փափագը։ Ասել կուզեմ, որ հայը իր այժմեան տառապանքներուն մէջ, այսօր խելքը գլուխը ժողոված է, և յոյսը քրիստոնէութիւն կերպարանափոխվելու վեհ փայլեանններու առջև հառած կը նկատվի։ Նա համոզված է, թէ պէտք է ինք իրեն օգնէ, թէ օտարներէն չը կայ յոյս։ Բայց ոչ, կայ յոյս, եթէ արժանիք ցոյց տրվի, որ դարերու հուրին և սուրին ներքև մոխիր դարձած է,—մոխիր մը, որ իր մէջ կայծեր կը պարունակէ։ Հայը պէտք է անկեղծօրէն ձեռք ձեռքի տայ, որ կարենայ ցուցնել այդ արժանիքը, որ բռնութեան ձեռքը խպառ խլել չը կրցաւ։

Մեր ժողովուրդը պատերազմի փոթորիկներէն և կրակէն ազատ էր արդէն։ Իսկ այդ նոր հարուածը մոռացնել կը տար բոլորը։ Աւելի դառնագին աղէտ և պատուհաս եկաւ իրեն այդ սոսկալի սովը։ Հացի խնդիրը այսօր հայու կենսական խնդիրը դարձած է. Վան, Բագրևանդ, Ալաշկերտ, Մուշ, Բաղէշ, Բասէնները, Կարին, Տիգրանակերտ, և այլ գաւառները այժմ սովէն կը տառապին։

Կ. Պօլսի սովելոց յանձնաժողովը ամեն տեղ ունի իր ճիւղերը, որ կաշխատեն նօթի և նուաղեալ հայերուն հաց մատակարարելու։ Ալաշկերտի և Բագրևանդի մէջ 106 մեռեալ ունեցանք մէկ ամսոյ մէջ. և 14 հոգի ցուրտէն ճանապարհին սառեցան, որ հացի կերթային։ Վանի գիւղերում 200-ի չափ մեռեալ ունեցանք մարտ ամսոյ մէջ։ Բասէններու մէջ ևս մեռեալներու թիւը պակաս չէ։ Շատերը բոյսերու արմատներ, խոտ, մեռած կենդանիներու միս ուտելով կապրին։ Կարնոյ փողոցներէն և շուկաներէն առանց արտասուքի անցնել կարելի չէ, զի կիսամերկ աղջիկներ, մանչեր, հարսներ և ծերունիներ, «կտոր մը հաց» ասելով կաղաղակեն։ Բայց այս պարագաներուս մէջ, որչափ թշուառ, նոյնչափ աւելի ի նախանձ շարժված է տաճիկներ, երբ կը տեսնէ, որ հայք անձնանուիրաբար իրենց քսակը բացած, կը խնամեն իրենց աղքատներուն,—մինչդեռ տաճիկներ անողոք կերպով աչք կը գոցեն, որ չը տեսնեն իրենց աղքատները։

Թիւրքիոյ անիրաւ վարմունքն մինչև այս կէտը հասուց մեր ժողովուրդը, և դեռ ևս կը վարանի, որ բոլորովին սպանել անկարող է։ Եւ դեռ ևս պիտի ներեն քաղաքակիրթ ժողովուրդք, որ ննջասէր և կեղծ գործավարութիւն մը մինչև վերջ աւելի ևս առաջ տանի իր աղէտները։ Կան տեղեր, որ մայրերը իրենց նօթի տղաքը հեռուն տանելով. կը ձգեն մի արտի փոսի մէջ, որ նոցա սրրտակտոր աղաղակը չը լսեն,—կը մնայ հոն մանկիկը և կը մարի…

Հայունի

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 13 մայիսի։ «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է, որ հրամայած է ռուսաց երկաթուղիների օբլիգացիաների վեցերորդ նոր հրատարակութիւն անել 15 միլիօն մետալական գումարի, իւրաքանչիւր օբլիգացիան 125 ր., օբլիգացիաներին 4% տարեկան եկամուտ տալով։ Ստորագրական գինը նշանակված է 93¾ մետալական րուբլ, կամ հարիւրին 75%։ Ստորագրութիւնը կընդունվի Ս. Պետերբուրգի մէջ, պետական բանկում մայիսի 19-ին, 20-ին և 21-ին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 13 մայիսի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 93⅝ ր., երկրորդ 92⅛ ր., երրորդ 93 ր. 50 կ., չորրորդ 93⅝ ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 226 ր. 75 կ., երկրորդ 220 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 50 կ., երկրորդ 90⅝ ր., երրորդ 90 ր. 50 կ., ոսկի 7 ր. 73 կ.։ Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 25½ պէնս, ռուսաց 100 ր. Գերմանիայի վրա արժէ 128 մարկ 50 պֆ., Համբուրգի վրա 217 մարկ 25 պֆ., Փարիզի վրա 268 ֆր. 25 սանտիմ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը ամուր է։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ